

Középiskolai tanárok képzése a két világháború között (különös tekintettel a szegedi modellre)

Előzmények: a középiskolai tanárképzés kezdetei Magyarországon

A kezdetek: Eötvös József koncepciója

A középiskolai tanárképzés intézményes kereteinek megteremtése Magyarországon *Eötvös József* nevéhez fűződik. A népoktatási törvénytervezet mellett a forradalom kultuszminiszterének fontos alkotása volt 1848-ban a *pesti egyetem* szervezetét újjáalakító alapdokumentum: „*A magyar egyetem alapszabályai*”. Eszerint a bölcsészeti kar két szakra osztandó, az egyik a *filozófiai, történeti és nyelvi tanulmányokat* foglalja magába, a másik pedig a *matematikai és természettudományi stúdiumokat*.

A szabályzat a középiskolai tanárképzés megszervezéséről is intézkedik. Eötvös a *bölcsészkar mindkét tagozata mellett egy-egy tanárképző intézetet kívánt létesíteni*, kezdetben tíz-tíz kiváló egyetemi hallgató számára. A hallgatók fele lakást, élelmezést és ösztöndíjat kapott volna.

A tanárképzők vezetését az illetékes szak egy-egy egyetemi tanárára bízta. A tanárképző intézetek hallgatói (akik természetesen egyúttal rendes egyetemi hallgatók is) három esztendei tanulmányt folytattak volna itt. Szaktárgyaik alapos elsajátításán túl *neveléstudományi és oktatás-módszertani képzés és tanítási-nevelési gyakorlat szerepelt a tervek között*. Eötvös nagy ívű tervei, kiérlelt koncepciója a szabadságharc eseményei miatt akkor még *nem realizálódhattak*. Második minisztersége végére eredeti koncepciójának sok eleme válhatott valósággá.

Ezt megelőzően, még az 1850-es években a pesti egyetem szervezeti felépítésében jelentős változtatásokat hajtottak végre. Nálunk is bevezették az új ausztriai egyetemi szabályzatot, s ez megváltoztatta a bölcsészkar addigi státuszát. *A filozófiai fakultás az 1850–51. tanévtől kezdve a többi három egyetemi karral egyenrangú fakultássá vált, s a tanulmányi idő három évre emelkedett*. (Pontosabban: három esztendei

bölcsészkarai tanulmány lett a bölcsészdoktori cím elnyerésének egyik feltétele.)

Egyúttal megszűnt a kötelező és szabadon választható tantárgyak kettőssége: a hallgatók ettől fogva érdeklődésüknek megfelelően és tetszőleges sorrendben vehették fel az egyes tantárgyakat. Az egyetemre való felvétel feltételei is módosultak: *a leendő hallgatóktól megkövetelték a nyolcosztályos gimnáziumi végzettséget és a sikeres érettségi vizsgát.* A bölcsészeti kar diákjai ekkor már 18–21 esztendő fiatalemberek.

A filozófiai fakultás többi karra való előkészítő szerepének megszűnése után új nehézség előtt állt: meg kellett találnia funkcióját a megváltozott rendszerben. Az új, összetett feladat pedig egyrészt a *tudósképzés*, másrészt pedig a *tanárképzés* lett. (E kettős feladat elemeinek harmonikus összehangolása viszont az azóta eltelt, mintegy másfél évszázad alatt sem valósult meg maradéktalanul.)

Az 1852–53. tanévtől kezdve – az addigi szaktárgyi és pedagógiai *előadások* mellett – már *gyakorlatok (szemináriumok)* is szerepeltek a pesti egyetem tanrendjében. Ilyen szemináriumokat először történelemből és ókori filozófiából tartottak – kifejezetten *gimnáziumi tanárjelöltek számára.*

A magyar *középiszkolai tanárképzés* mégis csak nagy nehézségek árán indult fejlődésnek. A bécsi tanügyi kormányzat az ötvenes évek elején a középiszkolai tanárok képezésére „*tanárvizsgáló*” *bizottságokat* hozott létre. E bizottságok előtt kellett vizsgáznia a *háromosztendős bölcsészkarai stúdiumot* végzett jelöltnak *szaktárgyaiból, neveléstudományból és oktatásmódszertanból.* Itt állították ki a gimnáziumi és reáliskolai tanári okleveleket. Kezdetben csak Bécsben, Prágában, Innsbruckban, Lembergben és Padovában működtek ilyenek. Ez a tény jelentősen csökkentette a középiszkolai tanárságra vállalkozó magyar fiatalok számát.

Ugyanakkor tovább nehezítette a helyzetet az is, hogy a bécsi kormányzat igyekezett idegen tanárokkal, osztrákokkal, németekkel, csehekkel, morvák pedagógusokkal elárasztani a magyar középiszkolákat. Az iskolafenntartó egyházak ellenálltak ennek a törekvéseknek. Gimnáziumaikba saját belátásuk szerint – többnyire tanárvizsga nélkül – vették föl a jelölteket.

A tanárképzés fejlődése a dualizmus korában

A dualizmus időszakában jelentős fejlődés ment végbe a felsőfokú iskoláztatás terén is. A polgárosodás, az ezzel párhuzamosan kiszélesedő államapparátus egyre több szakképzett értelmiségit igényelt. Ezek képzése folyt – a pesti tudományegyetem mellett – a három újonnan szervezett egyetemen. *Kolozsvárott* 1872-ben, *Debrecenben* és *Pozsonyban* 1914-ben nyitotta meg kapuit új univerzitász.

A *budapesti egyetem* négy karból állt: *katolikus hittudományi, jog- és államtudományi, orvostudományi és bölcsészettudományi karból*. Az oktatószemélyzet nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárokból, magántanárokból (ők bizonyos tudománykörök oktatására kaptak megbízatást), nyelvmesterekből és a különböző „ügyességeket”, készségeket oktató magántanítókból állt. Több tanszéken tanári kar munkáját a meghatározott időre megválasztott adjunktusok, tanársegédek és gyakornokok segítették.

Az egyetem élén az évente választott *rektor* állt, aki a *prorektoral* (előző évi rektor), a karokat irányító *dékánokkal* és *prodékánokkal* (előző évi dékán) *egyetemi tanácsot* alkotott. A szenátus volt az egyetemi autonómia legfőbb letéteményese.

Mint már láttuk, Eötvös József vallás és közoktatásügyi miniszter még 1848-ban tervezetet készített az egyetemek bölcsészka mellett felállítandó *tanárképzőről*. A tervezet csak második minisztersége alatt válhatott valóra: 1870 májusában írta alá a „*Középtanodai Tanárképző*” (későbbi nevén *Középiszkolai Tanárképző Intézet*) szervezeti szabályzatát.

A pesti egyetem bölcsészettudományi kara mellett felállított „képezde” célja eszerint nem más, mint hogy „azon egyetemi hallgatókat s egyéb tanárjelölteket, kik középiszkolai tanárságra készülnek, a szükséges előismeretek igazolása után, választott szaktudományukban és annak módszertani kezelésében alaposan kiképezni, s őket tudományos öntevékenységre ösztönözve arra képesíteni, hogy tanári hivatásuknak mind *tudományos*

*készültségük, mind a tudományok módszertanilag helyes kezelése által minél tökéletesebben megfelelhessenek.”*¹

A tanárképző tehát a bölcsészkar mellett működő, de attól elvileg független intézmény volt. A tanárjelöltekkel nemcsak a szaktárgyak tanításának módszertani fogásait kívánták elsajátíttatni, hanem a tudományos búvárkodást is ösztönözték.

Az első években a tanárképző keretei között öt szakosztály működött, nevezetesen a) óklasszikai, nyelvészeti és irodalmi b) történelmi-földrajzi, c) mennyiség- és természettani, d) természetrajzi f) pedagógiai. Ez utóbbit 1872-ben szervezték meg, létrehozásában kiemelkedő szerepe volt a korszak kiváló pedagógusegyéniségének, *Kármán Mórnak*. A szabályzat szerint e szakosztály keretei között már nem a nevelés-oktatás általános alapelveivel ismerkedtek meg a jelöltek – ezeket ugyanis a pedagógia egyetemi tanára előadásában már tárgyalta, s a hallgatók szemináriumokon már feldolgozták –, hanem a „*gymnasialis paedagogia*” *speciális kérdéseit* tanulmányozták. E szakosztály keretei között kerítették sort „a középtanodák ismeretkörének paedagogiai szempontból való feldolgozására, s az ebbeli iskolai életnek a jó nevelés s helyes fegyelem következményeinek megfelelő szervezésére”.²

A tanárképző e szakosztályának célkitűzése tehát kifejezetten a *pedagógiai képességek és „ügyességek” (készségek) elsajátíttatása* volt, ennek érdekében tartották a fentebb jelzett tematikájú, a gyakorlati kérdésekre irányuló előadásokat, s ezért szervezték meg a gyakorlati tanárképzés legnagyobb jelentőségű vívmányát, a *gyakorlógimnáziumot*.

1873-ban került sor a tanárképző újjászervezésére. Az új szabályzat készítői egyrészt csökkentették a szakosztályok számát, másrészt kifejezésre juttatták elhatározásukat, hogy az oktatás a tanárképzőben „*rendes, kötelezett tanterv alapján*” történjen. E tanterv hatáskörét igyekeztek az egyetemi előadásokra is kiterjeszteni, amikor ezek közül jó néhánynak a hallgatását a tanárjelölteknek kötelezővé tették. *A tanárképző*

---

¹ A pesti m. kir. Tudományegyetem Bölcsészeti Kara mellett középtanodai tanárjelöltek számára felállított Állami Tanárképezdének Szabályzata. Megtalálható Kármán Mór *A tanárképzés és az egyetemi oktatás* című könyvének függelékében. Eggenberger, Bp., 1895. 50. o.

² A nevelés-oktatástani szakosztály szervezeti szabályzata. In: Kármán (1895): i. m. 60–62. o.

tehát kísérletet tett arra, hogy az egyetemet – a tanszabadság adta lehetőségeihez képest – felhasználja saját céljaira.

Kármán Mór is ehhez az irányzathoz csatlakozott, amikor azt hangsúlyozta, hogy a bölcsészeti karnak „kötelességévé vált rendszeres tanfolyamait a *tanárképzés szükségleteinek megfelelően szervezni*”.³ A filozófiai kar nem húzódhat az öncélú tudósképzés sáncai mögé, ki kell vennie részét a nemzet közművelődésének, oktatásügyének szolgálatából. Ez a követelés a pesti egyetem bölcsészkarának határozott elutasításába ütközött, mivel – úgymond – sértette az „egyetemi tanítás szabadságának” hagyományos elvét.

Az átszervezés ellenére a középiskolai tanárképző intézet és az egyetem kapcsolata *mindvégig problematikus maradt*. A két intézmény ugyanis részben ugyanazt a célt szolgálta, s eszközeik is sok tekintetben megegyeztek. További ellentmondások forrása volt, hogy a tanárképző látogatása a jelölteknek egészen az 1924. évi 27. törvénycikk életbelépéséig *nem volt kötelező*.

Sokkal egyértelműbb sikereket könyvelhetett el a tanárjelöltek gyakorlati képzését szolgáló *gyakorlógimnázium*. Ez a tanárképző pedagógiai szakosztályának irányítása alatt állt, s az egyetem pedagógiai tanszékével semmiféle szervezeti kapcsolata nem volt.

Kiemelkedő szerepet játszott az intézet sajátos arculatának kialakításában Kármán Mór, a gimnázium tanára, aki egyben az *Országos Közoktatási Tanács* jegyzője, s az egyetem magántanára volt. Kármán az iskola egyik legfontosabb feladatának a módszertani eljárások kidolgozását és kipróbálását tartotta. „Pedagógiai laboratórium” volt ez az intézet a szó legnemesebb értelmében.

Létkörét, az ott folyó munka stílusát érzékletesen jellemzik az egyik tanárjelölt későbbi emlékező sorai: „Mit érezhetett ez a diák, mikor abból a barátságtalan iskolából, hol a tanár felügyelete alatt két óráig mozdulatlanul kellett ülnie, hogy néha a görcs húzta össze a lábát, egyszerre csak a gyakorlóiskolának szűk, de barátságos hajlékába került! Itt a tanár előtt nem kellett lesütnie bűnös szemét,

---

³ Kármán Mór: A tanárképzés reformja. Magyar Tanügy, 1875. In: Kármán (1895): i. m. 5. o.

hanem a tanár szemébe kellett néznie. Hol nádálca legfölbjebb csak a térképmutogatás ártatlan szerszáma...”⁴

Érdemes fölfigyelni a budapesti gyakorlóiskolai tanárképzés sokszínűségére. A tanárképzés három fő tevékenység köré csoportosult: 1. hospitálás, gyakorlótanítás és megbeszélés; 2. heti közös tanári értekezletek valamennyi tanárjelölt részvételével; 3. iskolaelméleti előadások (teoretikumok). A gyakorlati képzés legfontosabb eleme és egyben csúcspontja egy-egy osztályban több hétig tartó önálló gyakorlótanítás volt. A jelöltek megválaszthatták vezetőtanáraikat, akiknél hosszabb ideig csak hospitáltak. Csak a hospitálási szakasz végén kaptak lehetőséget az önálló tanításra. Felkészültségüket megfelelő óratervek bemutatásával kellett bizonyítaniuk vezetőtanárjuk előtt. A próbatanítás nyilvános volt. Az első évtizedekben a hospitálók részére látogatókönyveket rendszeresítettek, melyekbe kritikai megjegyzéseiket, észrevételeiket írhatták. *Marczali Henrik* írta visszaemlékezéseiben: „Mi jelöltek, ha egyrűsnál hospitáltunk ritkán mulasztottuk el az alkalmat, hogy megjegyzéseinket, néha meglehetősen maró módon az erre szolgáló könyvbe ne írjuk. Ebből azután éles válaszok és keserű vi-szonválaszok keletkeztek, melyek azután a köztűnk fennálló jó viszonyt alig érintették. Minthogy a legkülönbözöbű tárgyű leckéknél is hospitáltunk, a próbaelöadáson meg-jelenni pedig kötelesség volt, a gimnázium szellemének megfelelően minden irányban megtanultunk érdeklödni”.⁵

---

⁴ Simonyi Jenö emlékezése. In: Emlékkönyv Kármán Mör huszonötéves tanári munkásságának ünneperé. Eggenberger, Bp., 81. o.

⁵ Kiss Istváné (1991): Szemelvények a budapesti egyetemi tanárképzö intézet gyakorló gimnáziumának jegyzökönyveiböl (1924-1944)- O.P.K.M. Budapest, 15. o.

Új egyetem születik

Új egyetem nyitotta meg kapuit 1872-ben Kolozsvárott. Az oktatás négy karon vette kezdetét: 1. jog- és államtudományi; 2. orvostudományi; 3. bölcsészet-, nyelv- és történettudományi; valamint 4. matematika és természettudományi. A budapesti egyetemtől eltérően hittudományi kart nem kapott a kolozsvári egyetem. Az addig szokásos gyakorlattal szemben viszont a bölcsészettudományi kart – humán és reál tudományok szerint – két részre osztották. Az egyetem 1881-ben – királyi engedéllyel – felvehette Ferenc József nevét.

Az egyetemet alapító törvénycikk rendelkezése nyomán a *tanárképző intézetet* is megszervezték 1873-ban. A minta a pesti intézmény volt, ennek szabályzatát tekintették példának Kolozsvárt is.

Az első esztendők nem voltak zökkenőmentesek. Küzdeni kellett a fennmaradásért, az elismerésért. Kialakult ugyanis az a nézet, hogy az ország területén elegendő egy tanárképző intézet, a pesti. Sokan érveltek a kolozsvári megszüntetése mellett, így például *Kármán Mór* is. Végezetül – egy miniszteri vizsgálóbizottság tényfeltárási jelentése nyomán – konszolidálódott a helyzet. A tanárképző fejlődése ettől kezdve töretlen volt egészen az első világháborúig. A középiskolai tanárképzés első ötven évéről mégis megállapítható, hogy problematikus maradt az egyetem és a tanárképző intézet viszonya Kolozsvárott és Pesten egyaránt. A legegységesebb sikereket a pesti gyakorlógimnázium könyvelhette el. A Kolozsvárott 1917-ben megnyitott *Schneller-féle „reform középiskola”* a világháborús események csak két esztendeig állt fenn, s így nem válhatta be a hozzá fűzött reményeket.

1918-ban a háború már beleszólt az kolozsvári egyetem életébe is. A román csapatok december 28-án vonultak be a városba. A tanárok még bíztak abban, hogy a megszállás időleges lesz csupán, de *a román hatóságok 1919. május 12-én* – karhatalom alkalmazásával – *Schneller István rektortól végleg átvették az egyetemet*. A professzorok túlnyomó többsége Budapestre költözött, ahol a kolozsvári egyetem átmenetileg menedéket lelt a Pozsonyból kitelepített egyetemmel együtt.

Néhány egyetemi tanár – *Márki Sándor* történészprofesszorral az élen – Kolozsvárott maradt, s a református teológiai fakultás

tanárképző intézetének keretei között megkísérelte folytatni az egyetemi oktatást. A „fantom egyetem” működését a hatóságok csak egy esztendeig tűrték.

Schneller prorektorként állt Budapesten az egyetem élén. Jelentős szerepet játszott abban, hogy a tanárok – ellenállva a fővárosi állások csábításának – kitartottak az intézmény mellett. Az expatriált egyetemet az 1921. évi XXV. t. c. alapján – úgymond „ideiglenesen” –Szegeden helyezték el.

A két világháború között

Törvény a középiskolai tanárok képzéséről

1924-ben – a magyar nevelés történetében egyedülálló módon – törvény született a *középiskolai tanárok képzéséről és képesítéséről*.

A tanárképzés törvény szintű rendezésére azért volt szükség, mert az 1883. évi középiskolai törvény pedagógusképzésre vonatkozó előírásai már túlhaladottnak bizonyultak. A korábbi törvény értelmében ugyanis a tanári oklevél elnyeréséhez a tanárképző intézet látogatása *nem volt kötelező*. A jelölt számára – a szaktárgyak és a pedagógia egyetemi előadásainak látogatása mellett – csak a tanársághoz szükséges vizsgák letételét (*alapsvizsga, szakvizsga és pedagógiai vizsga*), valamint az egyéves tanítási gyakorlatot írta elő. A próbaév teljesítése alól nem volt nehéz felmentést szerezni. Aki pedig elvégezte, annak nem kellett gyakorlóiskolában tanítania. Bármelyik középiskola megfelelt célra.

Ennek következtében sokan csak a kilátásban helyezett ösztöndíj miatt léptek be az egyetem bölcsészkarja mellett működő *tanárképző intézetbe*. Korabeli források szerint így a középiskolai tanárok nagy része hiányos gyakorlati pedagógiai felkészültséggel kezdte hivatását. Többször felmerült a gondolat, hogy a középiskolai tanárképzést teljesen különválasszák az egyetemtől.

Az egyetem padjaiból kikerülő fiatal tanárok elméleti és gyakorlati felkészültségének hiányosságaira hívta fel a figyelmet *Fináczy Ernő*: „Mikor a jelölt elvégezte egyetemi tanulmányait,

nem viszi magával a szakmájához tartozó középiskolai anyag teljes készletét, s amit ebből az anyagból egyetemi tanulmányainak folyamata alatt hallott és feldolgozott, azt nem úgy hallotta és nem úgy dolgozta fel, hogy középiskolai teendőivel szorosabb vonatkozásba hozhassa. A tudománynak csak egyes területeivel ismerkedett meg, s ezen is inkább kutató, mint tanító célzattal. Tudományos ismereteiben hézagok maradtak, melyeknek tanári működése vallja kárát.”⁶

A probléma megoldását az 1924:27. törvénycikk kísérelte meg. Újból deklarálta, hogy az elméleti tanárképzés elsősorban a tudományegyetemek bölcsészeti karának feladata. A bölcsészeti kar munkájának segítésére a törvény előírta a kar melletti *középiskolai tanárképző intézet* felállítását, illetve újjászervezését (Budapesten és Szegeden már működött ilyen).

A tanárképző élén az elnök (egyetemi nyilvános rendes tanár) és az igazgatótanács állt. Az intézet testülete nyilvános rendes és rendkívüli egyetemi tanárokból, meghívott egyetemi magántanárokból, fő- és középiskolai tanárokból állt. A négyéves képzés célja az volt, hogy *a hallgatók az előadások és gyakorlatok során elsajátítsák a szaktárgyak tanításához szükséges pedagógiai-szaktárgyszertani ismereteket és készségeket.*

A tanárképző intézetek székhelyein az évtized folyamán *gyakorló középiskolákat* állítottak fel. (Ezek létesítéséig – átmenetileg – a helybeli középiskolákban, egy-egy rátermett gyakorló pedagógus irányítása mellett töltötték gyakorlóévüket a jelöltek.) A gyakorlóiskolák szoros kapcsolatban álltak a tanárképző intézetekkel.

A törvény a tanári képesítés következő feltételeit szabta meg:

1. A jelölt – középiskolai érettségi bizonyítvány birtokában – legyen valamely tudományegyetem bölcsészettudományi (illetve mennyiségtan-természettudományi) karának rendes hallgatója, és a tanárképző intézet tagja. A négy év elvégzése alatt legalább két középiskolai szaktárgyat kell tanulmányoznia.

---

⁶ Fináczy Ernő: A középiskolai tanárképzésről. Magyar Paedagogia, 1922. 5. sz. 65–72. o.

2. Szaktárgyai mellett az egyetem, illetve a tanárképző keretei között tanulnia kell: a) a magyar irodalom és művelődés történetét (fő tekintettel az újabb kori nagy írókra), b) lélektant, logikát, etikát és a filozófia történetét, c) neveléstant, gyakorlati módszertant, iskolai szervezettant és ezeknek történetét.

3. Az előírt négyéves tanulmány után köteles legalább egy gyakorlóévet tölteni valamely nyilvános középiskolában (elsősorban a tanárképzővel kapcsolatos gyakorlóiskolában).

4. A középiskolai tanárvizsgáló bizottság előtt szaktárgyaiból, azok tanításának módszertanából, egy modern idegen nyelvből és a kötelező tárgyakból vizsgát kell tennie.

Az 1927-ben véglegesített középiskolai tanárvizsgálati szabályzat a következőképpen rendelkezett a tanársághoz szükséges vizsgák sorrendjéről és tartalmáról:

A tanári vizsga három fokból állt:

- a) alapvizsgából,
- b) szakvizsgából és
- c) pedagógiai vizsgából.

A vizsgák *írásbeliek és szóbeliek* voltak. Az egyetemen és a tanárképző intézetben tanultakról a következő csoportosításban adtak számot a jelöltek:

Alapvizsga (a negyedik egyetemi, illetve tanárképző intézeti félév után teheték le):

1. a magyar irodalom története – amennyiben a jelölt nem magyar szakos,
2. a jelölt szaktárgyai,
3. a nem modern nyelv szakosok számára egy modern nyelv (német, francia, angol vagy olasz),
4. a modern nyelv és történelem szakosok számára latin szövegek fordítása.

Szakvizsga (a nyolcadik egyetemi, illetve tanárképző intézeti félév elvégzése után esedékes):

tárgya: a jelölt szaktárgyai.

Pedagógiai vizsga (a gyakorlóév után tették le):

1. filozófia,
2. pedagógia.

A szegedi helyzet

A kolozsvári egyetem Szegedre való átköltözése 1921 őszén a középiskolai tanárképző intézet számára is drámai fordulatot jelentett. A tanárképző intézet az 1921/22. tanévtől - az egyetemmel párhuzamosan - Szegeden folytatta működését. Az első itt töltött esztendőről az intézet elnöke, *Schneller István* rendkívül részletes (ötven kézírásos oldalt kitevő) jelentésben számolt be *Klebelsberg Kunó* vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Ebben az iratköteggben Schneller felterjesztésén túl a tanárképző intézetben tevékenykedő többi egyetemi tanár beszámolója is megtalálható. Rendkívül fontos dokumentum ez, mert – túl azon, hogy a rákövetkező esztendőkből ilyen aprólékos beszámoló nem maradt fenn – az egész egyetem munkásságára vonatkozó utalásokat is találhatunk benne. Ilyen például Schneller Istvánnak az a kommentárja, amellyel az első szegedi tanévet jellemzi: „A jelentések arról tanúskodnak - írja a tanárképző, enőke -, hogy a lefolyt tanévben épp úgy a seminariumokban mint az intézetekben már megindult a komolyabb tudományos munkásság. Ne áltassuk magunkat azzal, hogy a colloquiumok, a vizsgák sikere komolyabb tudományos munkásságnak kritériumai. A tanulmányozástól távol álló emlékezés, in verba magistri jurare igen sok esetben biztosíthatja a vizsga sikerét: de távolról sem kezeskedik arról, hogy az illetőben a tanulmányozás szelleme él. Ez csak is ott él, ahol problémák merülnek fel, a hol megvan e probléma megoldásának vágya és munkája. Ennek feltétele pedig a concentratio és a problem_a megoldására szükséges eszközök birtoka.”⁷

A szegedi tanulóifjúság túlnyomó többsége ezekkel az eszközökkel nem rendelkezett. Legtöbben közülük kaszárnyaszerű internátusokban éltek, melyek korábban középiskolás diákok otthonául szolgáltak. Az egyetemi tanuimányok azonban más életformát kívánnak - hangoztatja Schneller. Amíg az összeczártság a középiskolások esetében még jótékony hatású is lehet, addig az egyetemi hallgatók koncentrált munkáját

---

⁷ Pukánszky Béla: A középiskolai tanárképzés története a Kolozsvárról Szegedre átköltöző egyetemen. In: Micheller Magodna (1990. szerk.): Fejezetek a pedagógusképzés történetéből. III. 45-89. o.

lehetetlenné teszi: „Minél egyénibbé válik a munka, a feladat, annál inkább szükséges, hogy a növendék, a hallgató is egymagában legyen. Egyetemen mindenkinek legyen külön-külön szobája - a kolozsvári internátusi tervezet szerint – ez is egyéni jelleggel.”

A szemináriumi munkásságot leginkább a könyvek és szakfolyóiratok hiánya, illetve a meglévő anyag rendezetlensége hátráltatta. „Vannak ugyan könyveink – olvashatjuk Schneller jelentésében -, nevezetesen kapott duplumok és egyes magánkönyvtárak megszerzése folytán, ezek azonban mint még csak könyvtári feldolgozás stádiumában levők, hallgatóinkra nézve egyelőre parlagon hevernek. Semináriumi helyiségeink szűkek. Az ezekben őrzött, illetőleg szerzett könyvek nagyrészt nincsenek még katalogizálva, s így a semináriumokon belül a tanulmányozás munkája kényszerűleg még egészen kezdetleges. Szaklapok alig járnak, új könyvek alig szerhetők be. A nehézségeket orvoslandó Schneller István felajánlotta könyvtárát megvételre az egyetemnek. (Azt a páratlanul gazdag pedagógiai szakkönyvtárat, amelynek értékes darabjai tűntek el a Kolozsvárról Szegedre való átköltözés során.)

Ha a szemináriumokról szóló beszámolók segítségével az oktatómunka hétköznapijaiba pillantunk bele, színes kép bontakozik ki előttünk. Mindig a szemináriumot vezető tanár belátásától függött, hogy hallgatói munkáját milyen módszerekkel irányítja, s az is, hogy ad-e valamilyen indíttatást a konkrét középiskolai munkára való felkészüléshez. *Erdélyi László* professzor például a magyar államtörténeti szeminárium keretei között - mely a tanrendben „tanárképzői gyakorlat” megjegyzéssel szerepel – előadást is tartott. Nemcsak az ismeretközlés céljából tette ezt, hanem azért is, hogy mintát adjon hallgatóinak a középiskolai tanítás e sajátos módszerének elsajátításához.

Erdélyi professzor előadásának más szerepet is szánt: a példaadáson, a formai sajátosságok megfigyeltetésén túl sok hiányzó ismeretet is közölt. Az egyetemi szemináriumok egy régi sajátossága bukkan itt újra elő: sok esetben az előadásokból kimaradt tényanyagot itt közölték pótlólag a tanárok. *Erdélyi László* ugyanis ezt írja: „... igyekeztem pótolni a magyar államtörténeti rendes egyetemi előadást, mely az I. félévben hiányzott.” *Kármán Mór* évtizedekkel korábban hívta fel a figyelmet erre a veszélyre. *Kármán* szerint a középiskolai tanárképző intézet egyik feladata, hogy megszerezze, a tanárképzés

szempontjai szerint. logikus sorba szedje az egyetemi előadásoknak a „tanszabadság” jegyében felkínált meglehetősen összefüggéstelen halmazát. A legtöbb esetben ez úgy valósult meg – s ezt Erdélyi professzor példája is igazolja –, hogy a tanárképzői gyakorlatokon a leendő középiskolai tanároknak múlhatatlanul szükséges szaktárgyi ismeretanyagot pótolták a professzorok.

Kifejezetten a tradicionális „tudós tanár” eszménye rajzolódik ki *Horger Antal* nyelvészprofesszor jelentéséből. Arról tudósítja a tanárképző igazgatóját, hogy a hallgatókkal – saját kérésükre – finn fordítási gyakorlatokat végeztetett és bibliográfiai ismereteket közölt velük: „bevittem az órákra és bemutattam nekik a fontosabb magyar nyelvészeti szakmunkákat (szótárakat, nyelvtanokat, monographiákat) és rendszeresen olvashattam velük a magyar nyelvészeti folyóiratoknak újonnan megjelent füzeteit.” (...) „Különösen az utóbbira vettem nagy súlyt – folytatja Horger Antal –, mert nézetem szerint csak az a középiskolai tanár nem veszíti el a szaktudományával való kontaktust, aki rendszeresen olvassa a szaktárgyai körébe tartozó tudományos folyóiratokat. Ehhez azonban már egyetemi hallgató korokban kell hozzászoktatni a leendő tanárokat.”

Hasonlóképpen a tudósképzés dominanciáját érzékeljük *Márki Sándor* professzornak, a tanárképző intézet közép- és újkori történeti szemináriuma éves munkájáról szóló beszámolóját. Ez a rendkívül aprólékos jelentés még a hallgatók koncentrált munkáját megnehezítő tényezőkről, az elképesztő hiányosságokról is meggyőző képet fest: „Szegedre a seminarium mindenbl kifosztva jött át, és csak a felolvasásairól, előadásairól szóló jegyzőkönyvek 4 füzetét hozhatta magával” a professzor. „A seminarium azonban 1921. október 13-án minden nélkül is megkezdte működését, az egyetemen és a tanárképzőben 684-ik, Szegeden az 1. előadással. Még helyiségünk sem lévén, a munkatervet és a dolgozatokat első alkalommal a tanár magánlakásán beszéltek meg, október 20-án pedig Sebestyén Károly tanár úr szíves kalauzolása mellett egész délutánt szántunk a Somogyi Könyvtár történelmi gyűjteményei megtekintésének, hol bemutattam a jelentkezőknek az ott meglevő monumentákat, melyeknek fölhasználásával tudományos munkát végezhetnek.” A munka megkezdését Márki Sándor saját könyvtárának közrebocsátásával tette lehetővé.

A tanárjelöltek gyakorlati képzése Kolozsvárott 1917-től 1919-ig a tanárképző intézet reform-középiszkolájában magas színvonalon, átgondolt rendszer szerint történt. A hallgatók gyakorló évüket a Schneller által megálmodott, többféle szakirányú elágazást tartalmazó (differenciált, furkációs) iskolatípus falai között tölthették. Szegeden gyökeresen más volt a helyzet.

A Baross Gábor Gimnázium (korábban főreáliskola) 1941. július 1-jétől lett a középiszkolai tanárképző intézet gyakorlógimnáziuma. Ezt megelőzően két évig „gyakorló jellegű” iskolaként működött, de a korábbi években is folyt itt gyakorlóéves tanárjelöltek képzése.

Az áttelepülés utáni években a tanárjelöltek a gyakorlóévet bárhol eltölthették abban az esetben, ha az adott középszintű iskola „mind tárgyi (felszerelés, könyvtár), mind személyi tekintetben (igazgató és vezető tanárok) megfelelő biztosítékot nyújt a jelöltek eredményes kiképzésére”. A miniszter a tankerületi főigazgatósághoz intézett leiratában szorgalmazta, hogy a főigazgató hasson a középiszkolák igazgatóira: különös gonddal figyeljék a jelöltek képzését.

A gyakorlóév irányítása, a jelöltek beosztása terén meglehetősen kusza állapotok uralkodtak ebben az időszakban. Egyes tanárjelöltek közvetlenül a középiszkoláknál jelentkeztek tanítási gyakorlatra, mások a tanárképző intézethez vagy a tankerületi főigazgatóságához, esetleg egyenesen a minisztériumhoz nyújtották be kérelmüket. Ezért a kultuszminiszter a vidéki tankerületi főigazgatóságokat bízta meg a szervezési feladatok lebonyolításával, rajtuk keresztül tartott fenn kapcsolatot a középiszkolák igazgatóival és vezető tanáraival is.

A tanárjelöltek gyakorlóévének szervezésére és irányítására a ebben az időszakban az egyetem mellett működő középiszkolai tanárképző intézetnek vajmi kevés befolyása volt. Ehhez járult még az a tény, hogy a tanárképző intézeti tagság – mint arra korábban utaltunk – egészen az 1924. évi XXVII. t. c. életbe lépéséig nem volt kötelező.

A tanárképző – a rekonstruált helyzetkép alapján vélhetően – meglehetősen laza szervezeti keretek között működött a Szegedre települt kolozsvári egyetemen. Mégis a professzorok, és a szemináriumi gyakorlatokat vezető tanárok személyes hatása minden bizonnyal életreszáló indíttatást adott a pedagógus hivatásra készülő fiatal tanárjelöltek számára – ez derül ki a fennmaradt beszámolókból.

Fordulat az egyetem életében: a főiskola Szegedre költözése

A magyar pedagógiatörténet kiemelkedő egyénisége, *Imre Sándor* második esztendeje volt a szegedi egyetemi tanszék pedagógia-professzora, amikor 1926. október 20-án felterjesztette a karnak kérelmét egy új, pedagógiai-lélektani tanszék felállításának ügyében. A tanszék hatáskörébe tartozóként sorolta fel beadványában a következő tudományágakat: *általános lélektan, gyermek- és ifjúkor lélektana, különbségek lélektana, gyógypedagógia, pszichotechnika, pedagógiai szomatológia*. Az új intézet hiányt pótolna nemcsak a szegedi egyetemen, hanem általában a magyar egyetemeken, mert teret nyitna a pedagógiai-lélektani kísérletezésnek. Mindemellett csökkentené a filozófia tanszékre háruló terheket azzal, hogy átvinné a lélektan oktatását. (Ezt a témakört ugyanis mindaddig a filozófia tanszék professzora, *Bartók György* hirdette meg előadásként.)⁸ *Imre Sándor* – és a vele teljesen egyetértő *Bartók György* – ettől fogva az új pedagógiai-lélektani tanszék felállításának ügyét kitartóan képviselte különböző fórumokon.

Időközben új fejleményként a minisztériumban felmerült három új „párhuzamos” tanszék – a II. filozófia, II. irodalomtörténet és II. pedagógia – létesítésének gondolata. *Klebelsberg Kunó* kultuszminisztert különböző egyházi körök arra ösztönözték, hogy az úgynevezett „világnézeti” tanszékek mellett olyan párhuzamos tanszékeket létesítsen, amelyekre katolikus professzorokat hív meg előadónak.

Ennek a katolikus részről megfogalmazódó igénynek az oka voltaképpen a polgári iskolai tanárképzés átszervezésében rejlett. *Klebelsberg* a Paedagogiumot és az Erzsébet nőiskola főiskolai tagozatát 1928 őszén *újjászervezte és Szegedre telepítette*, ahol így létrejött a *polgári iskolai tanárképző főiskola*. Az itt folyó tanárképzés képzés részévé tette az egyik szak egyetemen hallgatott stúdiumait. A női szerzetesrendek polgári iskolai tanárképző intézeteit ezzel párhuzamosan megszüntette, a szerzetesnők magasabb képzését a szegedi egyetemen kívánta megvalósítani. *Klebelsberg* több újságcikkben (*Nemzeti Újság*, 1928. december 16. és *Néptanítók Lapja*, 1929. január 1.) ígéretet tett a

---

⁸ Csongrád megyei Levéltár, a továbbiakban: CsmL. VIII/5. 1928. 659. bk.

párhuzamos „világnézeti” tanszékek felállításáról, amelyeken katolikus tanárok nevelhetik a női szerzetesrendek tanári pályára készülő tagjait.

A tanárképző főiskola áthelyzését hosszú vita előzte meg, de a Szegedre telepítés mellett egy több érv szól. A négy működő egyetem közül a pécsin és a debrecenin nem volt természettudományi fakultás, így ezek nem jöhettek szóba. A pesti egyetem túl is volt terhelve oktatási feladatokkal, ezzel szemben a szegedi karok – a kolozsvári egyetem jogutódjai, akik hallgatóikat nem, csak tanáraikat menekítették át Szegedre –, kihasználatlan lehetőségekkel rendelkeztek. Képzési kapacitásuk már hosszú évek óta nem volt teljesen kihasználva, és egyes (főképp természettudományi) tanszékeket az elnéptelenedés fenyegette. A kultusztárca decentralizációs törekvéseinek is jobban megfelelt a vidéki egyetemmel való szerves kapcsolat. A vidéki polgári isolák ugyanis tanárhiánnyal küszködtek, s egy vidéken működő képző intézményből könnyebben toborozhattak maguknak oktatókat, mint egy budapesti főiskolából, melynek végzős hallgatói a fővárosban kívánnak maradni. Végül a szegedi elhelyezés mellett szólt az a tény is, hogy Klebelsberg Kúnó Szeged városát képviselte az Országgyűlésben. Végül, mindezen túl, a két főiskola egyesítése jelentős megtakarítást is eredményezett. Ezt a kortárs irodalom nem kevesebbre, mint 800 000 pengőre becsülte, mely a korabeli szűkreszabott költségvetési keretekre való tekintettel maga is nagy súllyal eshetett a latba.

A szegedi egyetemen eközben élénk vita alakult ki a „párhuzamos világnézeti tanszékek” ügyében. *Klebelsberg* kultuszminiszter *Décsi Lajos* rektorhoz intézett levelében (1929. január 4.) aggodalmát fejezte ki a karon kialakult nézeteltéréssel kapcsolatban. Emlékeztetett arra, hogy kultuszminiszterként korábban megakadályozta a kis hallgatói létszámú szegedi egyetem takarékosági okok miatt fenyegető megszüntetését, s a Szegedre helyezett tanárképző főiskola is az egyetem benépesítését szolgálja. A felekezeti elfogultság vádját határozottan visszautasította, utalt azokra a protestáns vallású jeles professzorokra, akiket minisztersége alatt nevezett ki a szegedi egyetemre.⁹

Az ügyben végül kompromisszum született: 1929. december 18-án az egyetemen „át szervezéssel rendszeresített” új – az egész magyar felsőoktatás történetében első – *pedagógiai-lélektani* tanszékre nyilvános

---

⁹ OL. K 636 - 1929/30. 410-05-12

rendes tanárnak nevezte ki *Várkonyi Hildebrand* bencés szerzetes-tanárt. (Várkonyi egyébként 1929. május 26-án még a második pedagógia tanszékre adta be pályázatát. A többi „parallel” tanszék élére is katolikus professzor került. A második irodalomtörténet tanára *Sík Sándor*, a második filozófia professzora pedig *Mester János* lett, ők jelentettek ezután „alternatívát” a református *Dézsai Lajossal* és *Bartók Györggyel* szemben.) Az új Pedagógiai Lélektani Intézet később, *Imre Sándor* Budapestre távozása után, 1934-ben egyesült a korábbi Pedagógiai Intézettel.

Szegedi reform, szegedi modell

A tanárképző főiskola Szegedre helyezése tehát új helyzetet teremtett, amelyben benne rejlettek a mindkét fél (főiskola és egyetem) számára hasznos együttműködés lehetőségei. A főiskola körüli viták azonban nem csitulak. Sok kritika érte a főiskolát a képzés színvonala tekintetében. Egyesek kétségbe vonták az ott folyó munka minőségét s a kiadott diplomák szakmai értékét. Evvel napirendre került a régóta vitatott koncepció, mely szerint a képzést csak az egyetemeken belül lehet a korabeli kívánalmak szerint megszervezni. A szegedi reform végül is ennek a tervnek *egy részét* valósította meg: a tanárképző főiskolai oktatást egy vidéki egyetem bölcsész és természettudományi karai által nyújtott képzéssel *egészítette ki*.¹⁰

Ilyen körülmények között került sor a szegedi egyetemmel való kooperáció elvének kidolgozására. A tanulmányi idő a tanárképző főiskolán *3-ról 4 évre emelkedett*, hogy megfeleljen a nyolc féléves egyetemi tanulmányok tartamának. A hallgatók az egyetem bölcsész- illetve természettudományi karán *rendkívüli hallgatókként* folytatnak *szaktárgyaikból* tanulmányokat. A szegedi reform evvel egyértelműen a polgári iskolai tanárképzés minőségi felértékelését, a képzők főiskolai rangjának megerősítését jelentette.

1928 őszétől kezdve az egyesített főiskola a miniszteri rendelkezésnek megfelelő szervezeti keretek között kezdte meg

---

¹⁰ Lásd: Karády Viktor - Valter Csilla (1990): Egy országos vonzáskörű szegedi főiskola – A polgári iskolai tanárképző diplomásai (1928-1950). Móra Ferenc Múzeum, Szeged.

működését. E szerint a hallgatók négy év tanulmányi idő után kapnak polgári iskolai tanári oklevelet, mely magasabb szintű a tanítóinál, de középiskolai tanári állás betöltésére nem jogosít. A hallgatók egyszerre tudományos és metodikai képzésben is részesülnek. Ezek tárgyai folyamatosan, egymás mellett szerepelnek a tananyagban.

A tudományos ismeretek minél mélyebb és színvonalasabb elsajátítása érdekében a hallgatók szaktárgyaikból heti 3-5 órában egyetemi „áthallgatásra” kötelezettek. Valójában az egyetemi órák száma szaktárgyanként változott s heti 4 és 10 óra között ingadozott. Elnevezésük az egyetemen „tanárjelölt hallgató” volt. A hallgatott előadások anyagából az egyetem által kijelölt vizsgabizottság előtt kollokviumot, illetve szigorlatot kellett tenniük, melynek elmaradása a főiskolai félév automatikus megismétlését vonta maga után. Felmentés ez alól csak kivételes esetben volt adható.

A főiskolán kitűnő eredményt felmutató hallgatók tandíjmentességet élveztek, de az egyetemi kitűnő előmenetel ellenére ott tandíjat kellett fizetniük. (A tandíjfizetéssel elmaradók nevét kifüggesztették a hirdetőtáblára.)

Az egyetem tehát a szaktudományos képzés elmélyítésével járult hozzá a főiskolás hallgató képzéséhez. A pedagógiai, módszertani képzés területén nem volt kooperáció. A főiskola rendelkezett saját gyakorló polgári iskolával, melynek tehetséges szakvezető tanárai kitartó, lelkiismeretes munkával fejlesztették a jövőbeni polgári iskolai tanárgenerációk pedagógiai képességeit. A „minta polgári” elnevezése a Cselekvő Iskola volt, ez is jelzi, hogy az itt dolgozó pedagógusok sok tekintetben azonosultak a reformpedagógia aktivitást, öntevékenységet hirdető elveivel. Korabeli módszertani segédkönyvek egész sora igazolja, hogy ez a gyakorló iskola – *Szenes Adolf* és *Kratofil Dezső* iskolája – valóban „pedagógiai műhely” volt, akárcsak *Kármán Mór* Trefort utcai mintagimnáziuma.

Summázként megállapítható: a „szegedi modell” egy miniszteriális döntés nyomán kibontakozó kooperációt jelentett a tanárképző főiskola és a szegedi egyetem között. Az együttműködés az egyes szaktárgyakon belüli fokozottabb elmélyülés, a „tudósképzés”

céljait szolgálta, nem terjedt ki az elméleti pedagógiai és praktikus-pragmatikus metodikai, gyakorlati képzésre. Az együttműködés mindezekkel együtt mindkét fél céljait jól szolgálta: a főiskolás tanárjelölt hallgatók tudományos horizontja tágult, az egyetem előadótermei pedig megteltek érdeklődő hallgatókkal.

Pukánszky Béla